

Павло ГАЙ-НИЖНИК,

доктор історичних наук, заступник директора Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України, член Експертної ради з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму Міністерства культури та інформаційної політики України

ВІЙНА ЗА ЖИТТЯ

Анотація. У статті подано авторську періодизацію і характеристику російсько-української війни 2014–2022 років. Сформульовано та висвітлено сім її періодів. У кожному з них названо не лише знакові воєнні дії, а й політичні (дипломатичні) аспекти, які також впливали на перебіг воєнно-політичних подій загалом та на російсько-українське протистояння й війну зокрема. Наголошено, що російська окупація та анексія Криму 2014 року є актом воєнної агресії проти України, історико-правовим фальсифікатом і міжнародним злочином російської федерації. Підкреслено, що війна, яку розпочала рф, має водночас і всеохопно нищівний, і цивілізаційно-екзистенційний виміри. Мета російської федерації – знищення держави Україна й усього українського народу, тому це тотальна війна. Український народ повстав на справедливую боротьбу за свою державність і право на життя. Акцентовано, що російсько-українська війна виходить за межі двостороннього конфлікту та має ознаки загальної кризи світової системи безпеки, що призведе до глобальних змін планетарного значення.

Ключові слова: російсько-українська війна, періодизація, Мінські угоди, АТО, ООС.

Після перемоги Революції гідності, як свого часу й припускали з острахом кремлівські політичні стратеги, усі багаторічні зусилля росії підкорити Україну й перетворити її на свою державу-сателіта з керованим президентом і маріонетковим урядом зазнали невдачі [9]. Те, що Україна перебуває на шляху виходу з навколомосковської цивілізаційної орбіти, президент рф путін, як і російський державно-політичний істеблішмент, не лише відмовлявся визнати, а й нездатний був (через власний світоглядний ступор) усвідомити як нову геополітичну реальність. Путін сприйняв цей факт як особисту образу та поразку й водночас як виклик самій росії, як перманентну загрозу її подальшому існуванню не лише з неоімперської перспективи, а й з огляду на небезпеку перетворення її мегасуб'єктності на історію [10, с. 188].

Російська федерація не могла змиритися не лише з геополітичною поразкою спроби «м'якого» підкорення України, а й із самим існуванням України як держави. Тож кремль вирішив застосувати в боротьбі всі очевидні та приховані методи ведення гібридної війни, а також вдався до прямого збройного втручання в українські внутрішні справи.

Ще у 2010–2013 роках українська влада майже повністю віддала східні й південні регіони під патронат російських агентів і проросійських сил [10; 12; 13]. У кремлі були переконані, що «революційна хунта», яка «захопила владу силовим шляхом», не протримається в Києві й впаде якщо не за тиждень, то щонайдовше за два. У політичній верхівки рф ще із самого початку переломних подій Революції гідності сформувався тверде переконання, нібито варто лише дмухнути – і держава Україна розсиплеться, мов картковий будиночок.

У січні 2014 року, коли в москві починали розуміти, що втрачають Україну і що проросійський режим В. Януковича в Києві приречений, путінські геополітичні стратеги замислилися над новим планом розчленування та знищення української державності. У кабінетах Ради національної безпеки рф було розроблено узагальнений і масштабний план дій із дестабілізування України та приєднання дванадцяти українських областей і міста Києва до складу росії. Проте москва швидко усвідомила, що не має ані на Півночі, ані на Сході, ані на Півдні України достатньої кількості прихильників, які могли би утворити критичну проросійську частку суспільного руху [11]. Тож росія вкотре у своїй історії поклатася на жорстку силу, збройне втручання й захоплення чужої території. Знову, вже у XXI столітті, вона виявила власну злочинну сутність і показала всьому світові свій агресивний неоімперський вишкір.

У лютому 2014 року російська федерація розпочала війну з Україною, напала з півдня – з Кримського півострова. Відтоді протягом довгих восьми років і аж до нового повномасштабного наступу в лютому 2022-го російсько-українська війна тривала з різними хвилями загострень і форм та, природно, мала кілька періодів.

Ретроспективний аналіз військово-політичного становища України за ті роки дає змогу окреслити певні етапи цього протистояння й спонукає до певних історико-дипломатичних узагальнень у цьому контексті, зокрема періодизації цієї якісно нової за формою і методами війни на Європейському субконтиненті.

Російська федерація цілеспрямовано та поетапно готувалася до знищення суверенної держави Україна як геополітичної дійсності ще з 1991 року, коли розпався СРСР (це доведено історично й документально). Відтоді рф провадила комбіновану гібридно-асиметричну агресивну політику щодо України. За допомогою ретельно спланованих енергетичних,

торговельно-економічних, фінансових, дипломатичних, культурно-історичних і суспільно-політичних війн, а також таких «м'яких» інструментів, як корупція, шантаж, тиск та ізоляція, рф хотіла перетворити Україну на свого політичного сателіта й господарсько-енергетичну неоколонію, а тоді розчленувати, поглинути й остаточно знищити, завдавши смертельного збройного удару т.зв. жорсткою силою – відкритою війною, що мала би призвести до зникнення з карти світу незалежної Української держави [6; 7; 10].

Початком останньої стадії цього плану стало розв'язання агресивної загарбницької війни проти України в лютому 2014 року, у комбінованій гібридно-асиметричній формі [14].

Далі пропонуємо вашій увазі авторську періодизацію російсько-української війни.

І період. Окупація та протиправна анексія АР Крим та м. Севастополя (20 лютого – 24 березня 2014 р.) – «Фронт без спротиву»

Перший період тривав з 20 лютого по 24 березня 2014 року. Його географія: терени Кримського та Керченського півостровів. Завершився період окупацією та спробою легалізування анексії української Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

Тимчасова окупація Кримського півострова силами армії російської федерації почалася 20 лютого 2014 року, що підтверджує також і російська медаль «За повернення Криму» із цією виکارбуваною датою. Уранці 24 лютого 2014 року росія почала вводити «спецназ» у Севастополь, а на сам півострів – додатковий контингент своїх військ із бронетехнікою. Крім кораблів Чорноморського флоту, рф використовувала великі десантні кораблі своїх Балтійського й Північного флотів, задалегідь спрямовані до Чорного моря. Перші два («Калінінград» і «Мінськ») прибули вже 26 лютого. Того ж дня російський «спецназ» під виглядом представників «самооборони Криму» почав блокувати українські військові частини й кораблі. 27 лютого більш як 100 озброєних автоматами, снайперськими гвинтівками, кулеметами та гранатометами військовослужбовців 45-го окремого полку спецпризначення Повітряно-десантних військ (ПДВ) ЗС рф у цивільному одязі та повному бойовому екіпіруванні захопили будівлі Верховної Ради АР Крим і Ради міністрів АР Крим у Сімферополі й підняли на них російські прапори. У ніч із 27 на 28 лютого російські військовики почали захоплювати летовища Криму.

Незважаючи на ці події, лише 28 лютого в Києві було скликано засідання РНБО України, яка так і не ухвалила рішення чинити опір загарбникам та не віддала наказу знищити окупантів [8]. Тож навіть 2 березня, знаючи про ультиматуми російського військового керівництва, військові частини ВМС ЗСУ в Криму були бездіяльними в місцях своєї дислокації.

11 березня окупанти й сепаратисти-колаборанти захопили Верховну Раду Криму, і вона на «позачерговому» засіданні ухвалила «Декларацію про незалежність АРК і Севастополя», а 16 березня на території Криму проведено «референдум» про російський статус півострова. Наступного дня (17 березня) президент рф визнав «незалежну і суверенну Республіку Крим». Тоді ж путін підписав розпорядження президента рф «Про підписання Договору між російською федерацією і Республікою Крим про прийняття в російську федерацію Республіки Крим та утворення в складі російської федерації нових суб'єктів». Окупація та незаконна анексія Криму 2014 року – це акт воєнної агресії проти держави Україна, історико-правовий фальсифікат і міжнародний злочин рф.

Лише 20 березня Верховна Рада України ухвалила Декларацію «Про боротьбу за звільнення України», проте жодних заходів задля визволення принаймні частини Криму, окрім цієї заяви, так і не було вжито. Нова українська військово-політична влада – в.о. Президента і Голови Верховної Ради О. Турчинов, Прем'єр-міністр А. Яценюк та в.о. міністра оборони І. Тенюх від початку російського вторгнення наказала підрозділам ЗСУ, які залишилися вірними Україні, не атакувати ворога й не чинити збройного опору загарбникам. Ці діячі категорично відкинули пропозиції та розробки контрудару по ворогу, тобто вчинили злочин перед народом України, а їхні дії мають ознаки державної зради.

Нарешті 24 березня 2014 року в.о. Президента України О. Турчинов підписав указ про виведення українських військ із Криму й Севастополя, що де-юре є датою завершення першого періоду російсько-української війни¹. Тож у контексті української протидії російській агресії цей перший період, «Окупація та протиправна анексія АР Крим», цілком справедливо буде визначити також як «Фронт без спротиву».

II період. Антитерористична операція (1 березня [офіційно – з 13 квітня] – 24 серпня 2014 року) – «Внутрішній фронт»

Другий період цієї комбінованої гібридно-асиметричної війни пов'язаний зі спробою кремля перенести війну до континентальної України, розконсервувати там свою агентуру, скерувати терористичні загони до переважно російськомовних і політично проросійських областей і міст

¹ Унаслідок захоплення Криму із загальної чисельності особового складу військових частин ЗСУ (15 тис. військовослужбовців), що перебували на півострові, втрати сягали майже 11 тис. осіб. На материкову частину перейшли 4 130 військовослужбовців: 1 422 офіцери; 1 835 старшин, сержантів, матросів і солдатів; 103 курсанти Академії ВМС. Також із Криму виїхали 20 працівників ЗСУ, 750 членів сімей військовослужбовців (зокрема 276 дітей). За підсумками виведення військових частин ВМС ЗСУ з Криму, наприкінці травня 2014 року фактично налічували: 32% особового складу; 40% бойових кораблів і катерів; 62% суден і катерів забезпечення; 62% літальних апаратів; 65% автомобільної, бронетанкової та спеціальної техніки від штатної чисельності.

України, щоб фінансувати та розпочати там сепаратистсько-колаборантський рух. Координованими акціями й терором ці збройні угруповання мали розпалити громадянську війну в Україні й розпочати ланцюгову реакцію розшматування її на маріонеткові прокремлівські псевдореспубліки. Цей період формалізовано називають «Антитерористичною операцією».

Процес підривання України зсередини розпочався 1 березня 2014 року з масштабних проросійських виступів у Харкові (перше захоплення ОДА), Дніпрі (тоді – Дніпропетровську), Донецьку (3 березня вперше захоплено ОДА), Мелітополі, Луганську (9 березня вперше захоплено ОДА), Миколаєві, Одесі (3 березня – штурм облради) та Херсоні, 5 березня – у Запоріжжі та інших містах Сходу України водночас. Величезними зусиллями вдалося зберегти українською Одесу, хоча, ймовірно, усупереч органам місцевої влади та правопорядку². Ті події досі чекають на належне розслідування.

У березні, після перших кадрових оновлень в СБУ, стало відомо про збройні агентурні мережі Луганська³. Терористи-сепаратисти та зрадники-колаборанти вдалися до реальних силових акцій із захоплення адмінбудівель. Почалися й перші бойові дії, коли спецгрупи СБУ нищили диверсантів, а диверсанти – українських посадовців та активістів [20]. 16 березня секретар РНБО А. Парубій заявив про зрив широкомасштабної операції російських сепаратистів із вторгнення в Україну «російська весна», що мала на меті захоплення влади на Південному Сході країни за кримським сценарієм.

На початку квітня 2014 року озброєні проросійські підрозділи почали захоплювати адміністративні будівлі на Сході України⁴. У підсумку російські терористи й місцеві колаборанти оголосили про створення «Донецької і Луганської народних республік» (до цього таку спробу було зроблено в інших обласних центрах Лівобережжя). У відповідь українська влада оголосила про антитерористичну операцію (АТО).

² Протистояння 2 травня 2014 року в Одесі між противниками та прихильниками федералізації переросли в насильницькі зіткнення, загинуло 40 людей. Серед загиблих найбільше було проросійських прихильників федералізації, які сховалися в Будинку профспілок, у якому потім почалася пожежа.

³ У кінці червня 2014 року в Головному слідчому управлінні СБУ було 90 кримінальних проваджень щодо 85 осіб (13 із них були громадянами РФ), регіональні органи СБУ мали 263 кримінальні провадження із сепаратизму.

⁴ 12 квітня було захоплено райвідділки міліції в Слов'янську та Краматорську, міську раду в Артемівську, схожі спроби відбулись у Горлівці та Красному Лимані, 7 квітня російські терористи захопили зброю в СБУ Луганська, а 29 квітня було повторно захоплено будівлю Луганської ОДА (вперше – 9 березня); 28 квітня заколотники оволоділи будівлею РДА в Станиці Луганській, 29 квітня було захоплено міські ради в Красному Лучі та Первомайську. 30 квітня над райвідділком міліції в Антрациті підняли російський прапор, проросійські колаборанти також захопили міську раду в Свердловську й Алчевську, а ввечері 1 травня – міську раду в Стаханові тощо.

Мережа координаторів ГРУ Генштабу ЗС рф у південно-східних регіонах України ініціювала екстремістські акції та керувала ними. 12 квітня 2014 року було зафіксовано, що в Слов'янську і Червоному Лимані діють не сепаратисти, а військові розвідувально-диверсійні підрозділи [33]. Того ж дня було ідентифіковано співробітників російського ГРУ, які захоплювали органи влади та блокували українські військові частини в Криму в березні 2014 року. Раніше групи цих співробітників ГРУ вивезли з Криму до Ростова-на-Дону для підготовки захоплення українських об'єктів [32]. Вони хотіли захопити якнайбільше будівель місцевих органів влади та силових структур до 17 квітня, тобто до зустрічі в Женеві представників України, ЄС, США і росії з урегулювання «кризи» в Україні. Згідно з планом росії, це дало би їй змогу заявляти, що українська влада не контролює ситуацію в Україні і що більшість населення вважає її нелегітимною.

13 квітня РНБО України, яку очолював в.о. Президента України О. Турчинов, ухвалила рішення про початок антитерористичної операції (АТО). Ситуація на Сході швидко загострилася. 15 квітня уряд України оголосив про старт АТО й скерував Збройні сили під Донецьк і Луганськ. Того самого дня в містах Слов'янськ і Краматорськ на Донеччині виявили представників 45-го полку Повітряно-десантних військ рф [28]. Головною метою дій диверсантів та спецпідрозділів рф на території України була максимальна дестабілізація ситуації. У перехоплених розмовах російські військовослужбовці обговорювали завдання вбити кілька сотень осіб, щоб після цього ввести війська на територію України. До кінця квітня в.о. Президента оголосив, що уряд України більше не має повного контролю над Донецьком і Луганськом. О. Турчинов, зокрема, заявив, що країна перебуває в повній бойовій готовності й видав указ про відновлення військової служби за призовом⁵.

Справжня картина, причини та спонсори антиукраїнського терористичного путчу й прихованого вторгнення іншої держави яскраво виявилися після проведених 11 травня 2014 року «референдумів» під дулами автоматів, які Уряд України визнав недійсними. Тоді представники фейкових «Донецької і Луганської народних республік» заявили, що проголошують «незалежність» від України. Крім цього, «ДНР» і «ЛНР» опублікували звернення з проханням прийняти їх до складу рф.

25 травня відбулися президентські вибори, унаслідок яких П. Порошенко став Президентом України⁶. Тим часом російські бойовики та спецпідроз-

⁵ Тим часом 2 травня над містом Слов'янськ антиурядові озброєні угруповання збили два українські військові гвинтокрили.

⁶ Серед його обіцянок, зокрема, були й такі: АТО триватиме не місяці, а години (заява на брифінгу 28 травня); солдати української армії, які беруть участь у бойових діях, мали б отримувати платню 1 тис. грн на день з 26 травня тощо.

діли активізували свою діяльність проти ЗСУ, які зазнавали втрат не лише в живій силі, а й у техніці⁷. У середині липня РФ звинуватила ЗСУ в артилерійському обстрілі Донецька. Україна заявила, що снаряди, якими протягом кількох днів у липні й серпні 2014 року обстрілювали українські позиції, запущені з території Росії, а російські ВПС 16 липня збили український військовий гвинтокрил. Наступного дня, 17 липня, над Сходом України було збито пасажирський літак авіакомпанії «Malaysian Airlines», що виконував рейс МН17 на маршруті з Амстердама до Куала-Лумпуру. Загинули 298 пасажирів та екіпаж літака. Не змогли колаборанти та російські бойовики захопити тоді й найбільший склад зброї України в Артемівську на Донеччині, розміщений у соляних шахтах. Проте втрати в техніці й озброєнні Україна мала істотні⁸.

Були й стратегічні помилки: зосередження військ на майже двомісячну кільцеву облогу районного центру Слов'янськ, тоді як головні сили треба було скерувати на Луганськ і Донецьк. А російському угрупованню І. Гірка («Стрелкова»), який утримував Слов'янськ, дали змогу виконати оперативно-стратегічний відхід із Донецька. Так було втрачено час і можливості, які б змінили розстановку сил на Сході України і, цілком можливо, не призвели б до наступних невдач наших Збройних сил унаслідок очевидних прорахунків у вищих колах СБУ, Генерального штабу ЗСУ, штабу АТО.

На початку серпня 2014 року Україна майже два місяці була в активній фазі антитерористичної операції із силового звільнення територій Донецької та Луганської областей, що їх контролювали незаконні збройні формування та загони колаборантів за підтримки Росії. За цей період під контроль сил АТО перейшло майже 60% територій двох областей. Донецьк і Луганськ було заблоковано з півночі, заходу та півдня⁹. Тоді

⁷ Так, наприклад, у кінці травня тривали запеклі бої за Донецький міжнародний аеропорт, а 14 червня в Луганську збили український військово-транспортний літак Іл-76, загинули 9 членів екіпажу та 40 українських десантників. Того дня в Луганськ прямували три літаки: один вдало сів, другий збили бойовики, третій одразу після теракту повернувся. Аеродроми Краматорська, Луганська, Донецька вже перебували під контролем українських військ, але їх оточили бойовики. Контроль над цими трьома летовищами потрібно було утримувати, щоб не давати приземлятися там російській військовій авіації. Проте виникли проблеми з доставкою боєприпасів, їжі, води, евакуацією поранених тощо, а трагедія сталася через недостатні заходи безпеки, брак досвіду, поспіх і нехтування правилами польотів під час воєнних дій.

⁸ З 21 липня по 5 серпня 2014 року до бойовиків під час збройних зіткнень із українськими військовими потрапила військова техніка та озброєння: Т-64 – 22 одиниці, БМП – 26 од., БТР – 17 од., РСЗВ БМ-21 «Град» – 12 од., САУ 2С9 «Нона» – 4 од., САУ 2С1 «Гвоздика» – 4 од., Д-30 – 5 од., мінометів 82 мм – 10 од., ЗУ-23-2 – 13 од., АТ – 75 одиниць [15; 16].

⁹ Для виконання завдань АТО було сформовано штаб і відповідні органи управління, утворено сектори відповідальності на територіях Донецької і Луганської областей (сектори А, С, Б, Д, район М).

українським військам вдалося звільнити західний Донбас, південь і північ Донеччини, а також північну частину Луганщини. Блокпости ЗСУ впритул наблизилися до Донецька та Луганська. Було завдання: повністю замкнути коло східним кордоном України, оточивши колаборантів-сепаратистів і відрізавши їх від допомоги з росії. Лише зі східного напрямку, насамперед із території рф, бойовики могли отримувати озброєння та підкріплення.

Задля реалізації цього задуму стратегічно важливо було не допустити обстрілів території рф із боку України, а підрозділам сил АТО не можна було навіть випадково перетинати українсько-російський кордон, щоб не дати росії формального приводу для початку повномасштабної агресії проти нашої держави [1, с. 1]. У цьому контексті варто згадати й про те, що в грудні 2014 року Прем'єр-міністр А. Яценюк говорив в інтерв'ю німецькому часописові «Der Spiegel»: керівники країни вірили, що росія не нападе на материкову Україну й відкрито не допомагатиме колаборантам. «Спочатку всі думали, що після анексії Криму хижак вгамується. Але він продовжував, підтримуючи так званих сепаратистів на Сході України», – заявив А. Яценюк [36].

Протягом АТО російська федерація постійно підтримувала дії бойовиків. Спочатку постачала озброєння, живу силу (навчених, екіпірованих, тренуваних найманців) та засилала диверсійно-розвідувальні групи ГРУ, згодом – обстрілювала підрозділи ЗСУ з артилерії на своїй території.

5 серпня керівництво сектора Б (ген.-лейт. В. Хомчак, командувач АТО ген.-полк. В. Муженко) віддало бойовий наказ про штурм м. Іловайська, щоб звузити кільце блокування Донецька зі сходу [4]. Проте 24 серпня 2014 року регулярні підрозділи Збройних сил рф напали на територію України без оголошення війни. Із цим прихованим вторгненням період АТО («Внутрішній фронт») добіг кінця. Війна набула якісно нового формату – тепер це було безпосереднє збройне протистояння з регулярними частинами російської армії.

III період. Вторгнення росії на Донбас (24 серпня 2014 року – 19 лютого 2015 року) – «Східний фронт: Донбаське бойовище»

Третій період війни – вторгнення росії на Донбас. Він розпочався 24 серпня 2014 року (коли з території рф на український Донбас було приховано введено російські регулярні армійські підрозділи та війська спеціального призначення) і закінчився 19 лютого 2015 року.

Майже не наражаючись на опір, 24 серпня 2014 року російські військові підрозділи через Амвросіївку та Кутейникове рухалися в напрямку

Іловайська¹⁰. Відтоді співвідношення сил і засобів сторін змінилося – переважав супротивник¹¹. До того ж російські військовослужбовці не мали документів і розпізнавальних знаків на формі та військовій техніці.

Активна фаза бойових дій між українськими військами з одного боку та підрозділами ЗС рф і бойовиками, яких вони підтримували, з іншого тривала протягом 25–26 серпня 2014 року. Супротивник вирішив уникати затяжних боїв, адже це збільшило би втрати, які важко було б приховати від суспільства. Міжнародна спільнота могла б також сприйняти це як акт агресії проти України й використати його як підставу для застосування санкцій. Тому російська федерація оманливо-дипломатичним шляхом припинила бойові дії.

26 серпня, після зустрічі з Президентом України П. Порошенком у Мінську (Білорусь), президент рф путін говорив про потребу «якнайшвидше припинити кровопролиття». Проте того самого дня знімки з американського супутника (як засвідчила під час засідання Ради безпеки ООН С. Пауер [23]) показали російські бойові підрозділи, розташовані на південний схід від Донецька¹².

Не припиняючи обстрілювати українські війська в районі Іловайська, російська сторона запропонувала їм припинити опір, скласти зброю, здати військову техніку й вийти з оточення. Ці умови відхилили, натомість керівництво сектора Б домовилося з представниками ЗС рф про вихід із технікою та зброєю¹³. Так сталася трагедія під Іловайськом, де було оточено українське угруповання – майже 1200 бійців. 29 серпня 2014 року ЗС рф

¹⁰ 25 серпня 2014 року до штабу АТО й Генштабу ЗСУ почала надходити розвідувальна інформація, що колони військової техніки ЗС рф перетнули державний кордон України. У ніч на 25 серпня росія ввела на територію України 8 батальйонно-тактичних груп ЗС рф загальною чисельністю понад 4 тис. осіб. Остаточо факт вторгнення регулярних підрозділів рф було підтверджено 26 серпня після захоплення в полон військовослужбовців Повітряно-десантних військ ЗС рф. Ці батальйонно-тактичні групи підкріпили підрозділами спеціального призначення. Загалом угруповання збройних сил рф налічувало: особового складу – понад 6 тис. осіб; танків – до 70 од.; бойових броньованих машин – до 270 од.; артилерійських систем – до 90 од.; РСЗВ – до 85 одиниць [1, с. 15–16].

¹¹ У середині серпня 2014 року в антитерористичній операції було задіяно близько 40 тисяч особового складу, зокрема: ЗСУ – понад 32 тис. осіб (5,5 тис. одиниць важкого озброєння та військової техніки); Національна гвардія – до 3 тис. осіб; Державна прикордонна служба – до 3 тис. осіб; СБУ – до 2 тис. осіб. Кількість цих сил і засобів оцінювали як достатню для виконання визначених завдань. Сили АТО й бойовиків співвідносилися приблизно 1:1. Добровольчі підрозділи (загони) налічували до 4 тис. осіб. Вони не підпорядковувалися штабу АТО і не були в складі сил і засобів, хоча й координували свої дії з регулярними силами.

¹² Того ж дня в Луганську було затримано військовослужбовців 9-ї бригади регулярної російської армії. У відповідь росія заявила, що ці солдати «забукали» на територію України «помилково». І це під час збройного протистояння на кордоні, за яким спостерігають чи не найретельніше у світі. Наступного дня після цих перемовин росія зі своєї території обстріляла ракетами «Град» українські позиції в Новоазовську й атакувала їх двома колонами російських бронетранспортерів і танків.

¹³ Згідно з домовленістю, на світанку 29 серпня 2014 року після прибуття двох бетеерів зі складу ЗС рф (один – до Многопілля, другий – до Агрономічного) було передбачено супроводження двома маршрутами двох колон українських підрозділів до межі Старобешево – Новокатеринівка.

порушили домовленості та фактично розстріляли українські підрозділи, які виходили встановленими коридорами. Тоді противник оточив добровольчі батальйони, підрозділи МВС і ЗСУ, і Україна зазнала величезних втрат¹⁴. А кремль і далі зухвало стверджував на весь світ, що російської армії на східних теренах України немає¹⁵.

Водночас, скориставшись поразкою підрозділів ЗСУ під Іловайськом, російські війська просунулися на захід і, зокрема, захопили Тельманівський район з узбережжям Азовського моря до Маріуполя. Протягом 2–5 вересня резерв, який готувався для деблокування Іловайська, вдався до рейдових дій у районі населених пунктів Комсомольське – Тельманове – Новоазовськ – Староласпа, щоб зупинити подальший наступ супротивника на Маріуполь. Активні бойові дії тривали до 5 вересня включно. Тоді було проведено переговори на рівні керівництва держав, які завершили підписанням у Мінську першого протоколу з припинення вогню та встановленням лінії розмежування сторін.

5 вересня 2014 року путінські «мирні ініціативи» і порошенківський «мирний план» офіційно розглядала Тристороння контактна група: спецпредставниця ОБСЄ Г. Тальявіні, другий Президент України Л. Кучма, посол рф в Україні М. Зурабов та «плюс два» (російські маріонетки й ватажки терористів О. Захарченко та І. Плотницький). У підсумку контактна група підписала протокол, де основними пунктами були забезпечення двостороннього припинення застосування зброї та проведення в Україні децентралізації влади, зокрема шляхом ухвалення Закону «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» (Закон про особливий статус). 16 вересня П. Порошенко подав до Верховної Ради проект такого Закону. 19 вересня 2014 року учасники Тристоронньої контактної групи підписали

¹⁴ Втрати особового складу Збройних сил України, Національної гвардії, МВС – 366 загиблих, 429 поранених. 128 потрапили в полон, 158 досі вважають зниклими безвісти.

¹⁵ Під час щорічного засідання Парламентської асамблеї НАТО українська делегація презентувала доповідь волонтерської групи «InformNapalm» про участь підрозділів регулярної армії рф у збройному протистоянні на Донбасі. У сформованій базі волонтерів є інформація про 160 підрозділів із 75 військових частин рф, спрямованих в Україну. Усього було зафіксовано 165 інцидентів. Аналітики ідентифікували підрозділи 45 сухопутних військових частин російської армії. Це мотострілецькі, артилерійські, танкові підрозділи, війська протиповітряної оборони, розвідпідрозділи, підрозділи снайперів і БПЛА. Більшість батальйонно-тактичних груп для війни з Україною формували на базі мотострілецьких підрозділів Південного військового округу рф, а саме: 136-ї, 18-ї, 17-ї, 19-ї, 205-ї, 33-ї і 34-ї мотострілецьких бригад; 291-ї артилерійської бригади 7-ї військової бази, що дислокується в окупованій Абхазії. У доповіді наголосили, що батальйонно-тактичні групи укомплектовано переважно контрактниками з бойовим досвідом, здобутим під час так званих антитерористичних операцій на Північному Кавказі (Чечня, Дагестан, Інгусетія). Також є групи, що прибули з віддаленіших районів росії. Експерти виявили на Донбасі підрозділи з 12 частин Повітряно-десантних військ. Ідентифіковано було й 77-й підрозділ військових частин спеціального призначення ГРУ рф. У зоні бойових дій аналітики зафіксували також військовослужбовців чотирьох військово-морських частин, п'яти формувань російської Нацгвардії [35].

меморандум щодо реалізації зазначеного протоколу від 5 вересня [19]. Проте 2 листопада в псевдореспубліках провели «вибори» їхніх «голів».

Після цього знову загострилися бої (зокрема за Донецький аеропорт). Тож президенти України та росії знову зібралися для зустрічі, проте вже в Нормандському й тристоронньому форматах, щоб обговорити черговий план дій, що його розробили французи та німці й попередньо погодила з Порошенком і путіним А. Меркель. 12 лютого 2015 року було погоджено спільну Декларацію задля підтримки Комплексу заходів із виконання Мінських угод, що їх підписали учасники «Тристоронньої контактної групи плюс два» (так звана Декларація чотирьох). Декларацію підписали президент росії путін, Президент України П. Порошенко, Президент Франції Ф. Олланд і Канцлерка ФРН А. Меркель. У цьому контексті лідери схвалили також Комплекс заходів із виконання Мінських угод, що їх ухвалили й підписали 12 лютого 2015 року всі підписанти Мінського протоколу від 5 вересня 2014 року й Мінського меморандуму від 19 вересня 2014 року. О 00 год 00 хв (за київським часом) 15 лютого 2015 року в окремих районах Донецької і Луганської областей України мали негайно та повністю припинити вогонь. 17 лютого Рада Безпеки ООН вітала «Декларацію чотирьох», схвалила «Комплекс заходів...», закликала всі сторони забезпечити повне його виконання, зокрема й повністю припинити вогонь, ухвалила «продовжити займатися цим питанням» [27].

Запеклі бої відновилися 16 лютого 2015 року. 17 лютого Дебальцеве, яке, згідно з Мінськими угодами, мало залишатися на українському боці лінії розмежування, було оточене. З огляду на такий перебіг подій українські війська 18 лютого під щільним ворожим вогнем розпочали відступ із Дебальцевого, який остаточно завершився 20 лютого. Президент П. Порошенко, до речі, наступного дня факт оточення заперечив і заявив, що 80% особового складу українських військ разом із технікою планово виведено з міста¹⁶ [22].

Другі Мінські угоди (т.зв. Мінськ-2) і поразка в «Дебальцевському казані» 20 лютого 2015 року¹⁷ завершили III період російсько-української війни, а Донбаське бойовище фактично й сформувало в ній східний фронт на майбутнє¹⁸.

¹⁶ Насправді ж за два дні в «Дебальцевському казані» було втрачено сотні українських воїнів (з 18 січня по 18 лютого загинули 179 військових, 110 – потрапили у полон, 81 – зник безвісти), які вели запеклі бої із супротивником (зокрема й із кадровими військовими ЗС рф), що мав перевагу живої сили в 5–7 разів! [3; 25; 29]

¹⁷ 20 лютого того року стало першою річницею відзначання Дня пам'яті Героїв Небесної Сотні, запровадженого згідно з Указом Президента України від 11 лютого 2015 року «Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні».

¹⁸ За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), на Сході України щонайменше 5 665 людей було вбито та 13 961 поранено за період між серединою квітня 2014 року та серединою лютого 2015 року [34].

IV період. Позиційна війна (20 лютого 2015 року – 20 вересня 2016 року) – «Східний фронт: Мінська пастка»

Четвертий період, що настав після запеклих і виснажливих боїв на Донбасі, означений збройною напругою, проте протистояння перетворилося здебільшого на позиційну війну із чи не постійними артилерійськими обстрілами та посиленою активністю диверсійних груп, яка розпочалася після 20 лютого 2015 року. Політично цей період – початок багаторічної тяганини з намаганням утілити Мінські угоди, які були вимушено підписані під тиском кремля після входження російських військ на території Донецької і Луганської областей, кількох трагічних поразок української армії і через загрозу широкомасштабного наступу проросійських сепаратистських сил за підтримки армії РФ. Вочевидь ці домовленості не мали юридичної сили, суперечили Конституції України, нормам міжнародного права, статутів ООН, адже були укладені під тиском. До того ж під цими актами немає юридично сильного підпису, їх не ратифікувала Верховна Рада, тобто вони не були конституційними. Щодо Мінського процесу: жоден його документ, рядок і літера нічого не варті! А втім, і Президент, і Прем'єр-міністр України безоглядно прагнули втілити Мінські домовленості в життя, та на заваді стала національно свідома частина політикуму й українського суспільства.

Протягом цього періоду позиційної війни тривало збройне протистояння вздовж лінії розмежування на східному фронті з постійними взаємними артилерійськими обстрілами та перестрілками. Водночас цей етап був політично затаврований Мінськими угодами, що були пасткою для України. Згідно з ними, окупована частина Донбасу, яку росія перетворила на «сіру зону», мала бути інкорпорована в Україну зі статусом самостійного утворення, стати тягарем для її економіки й перетворитися на хронічну злякисну виразку її адміністративно-політичної системи, своїми метастазами руйнуючи український державний організм. Хронологічне завершення цього періоду відзначено укладанням 20 вересня 2016 року чергового тимчасового перемир'я на східному фронті та підписанням Рамкового рішення Тристоронньої контактної групи про розведення сил і засобів.

V період. «Квола» війна (20 вересня 2016 року – 20 травня 2019 року) – «Східний фронт: “Нормандські” шанці»

20 вересня 2016 року почався п'ятий період російсько-української війни. Він означений кволими бойовими діями і є наслідком намагання утримати перемир'я на східному фронті та втілити в життя й розвинути Рамкові рішення Тристоронньої контактної групи про розведення сил і

засобів, підписані того дня¹⁹. То була спроба реалізувати «мирні плани» Президента України П. Порошенка та оманливі «ініціативи» президента росії путіна від 5 вересня 2014 року, а також меморандум про виконання положень Мінського протоколу від 19 вересня 2014 року та Комплекс заходів щодо виконання Мінських угод від 12 лютого 2015 року [26].

Відповідь України на догоду вимогам Мінського протоколу та «Комплексу заходів...» було втілено в Законі «Про внесення зміни до статті 10 Закону України “Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей”» (№ 256-VIII, 17.III.2015) (16 вересня 2014 року / 17 березня 2015 року). Цей закон пропонував (і пропонує) легалізувати й увести в правове поле України путінських бойовиків і проросійських запродавців на всіх рівнях влади терористичних анклавів «ДНР» і «ЛНР». Ось для чого, крім інших мотивів, намагалися, зокрема й П. Порошенко, змінити Конституцію і нав'язати Україні так звану децентралізацію, амністію, самоврядування тощо. Саме цього тоді прагнув путін, та й А. Меркель з Ф. Олландом були не проти...

Не заперечував цього, зрештою, й П. Порошенко. Він та його політична команда дуже швидко відмовились і від Будапештського формату [5], і від Женевського чи будь-якого іншого, у межах яких до перемовної групи були б залучені США, Велика Британія і Євросоюз. Натомість українська влада зробила безальтернативну ставку на формат із дорадництвом лояльних до кремля Франції та Німеччини й згодилася на так звані Мінські домовленості, де росію вмовляли безсила ОБСЄ та проросійські колаборанти-вбивці. Дивом одним з уповноважених представників української делегації в Мінську став В. Медведчук – відвертий українофоб і кум путіна.

¹⁹ Переговори в Мінську за участю Тристоронньої контактної групи (ТКГ) з представників України (другий Президент України Л. Кучма), росії (від початку до квітня 2015 року – посол рф в Україні М. Зурабов, з квітня 2015 року – експосол росії в Сирії А. Кульмухаметов, з 26 грудня 2015 року – експосол Держдуми рф Б. Гризлов) та ОБСЄ (з 8 червня 2014 року по червень 2015 року – посол Г. Тальявіні, з червня 2015 року – М. Сайдік), а також О. Захарченко й І. Плотницький (статус цих двох осіб у документах не було визначено, вони – очільники невизнаних утворень «ДНР» і «ЛНР», які Україна кваліфікує як терористичні організації; на їхній участі в переговорах наполягала рф). Тобто вели переговори й підписували узгоджені документи у форматі «Тристороння контактна група плюс два». Водночас українська сторона розглядала росію як учасницю конфлікту, а російська сторона всіляко заперечувала свою причетність до збройного протистояння й наполягала, що конфлікт і домовленості щодо його врегулювання є справою самої України. У межах Мінського переговорного процесу працювали також чотири робочі підгрупи: із соціальних питань, безпеки, політики, економіки. Напрацювання «Тристоронньої контактної групи плюс два» періодично обговорювали лідери України, Німеччини, Франції, росії. Їхні зустрічі й переговори з питань врегулювання збройного конфлікту на Донбасі дістали назву «Нормандський формат» (за місцем першої такої зустрічі 6 червня 2014 року в містечку Бенувіль у Нормандії – північно-французькому регіоні). У вересні було створено також робочу групу спільного Центру з контролю і координації питань припинення вогню і поетапної стабілізації лінії розмежування сторін на Сході України, у складі якої були представники України, моніторингова група ОБСЄ та російські військовослужбовці.

19 жовтні 2016 року в межах Нормандського формату в Берліні було заявлено про потребу розробити нову «дорожню карту» для реалізації Мінських домовленостей. Із часом з'ясувалося, що карта ця була не дорожньою, а порожньою, і намалювали її «нормандські» геополітичні гравці в міждержавні наперстки. Розігрували цілу державу – Україну. Гравці крили «мінськом» і «зобов'язаннями» не виходити з гри й не міняти її учасників та колоду. До того ж шахраювали всі, а дехто й блефував... Проти був, утім, український народ. Під час своїх виступів П. Порошенко не раз називав війну на Сході України «вітчизняною», проте з 2014 року, навіть під час найзапекліших боїв, не ініціював уведення воєнного стану, за що його критикували і політики, і громадськість²⁰.

Відтоді квола війна на Сході надовго засіла в «нормандських шанцях» – і у воєнному, і в політичному сенсах. Цій вибуховій паузі були властиві взаємні звинувачення та підготовка до настання нової гарячої фази війни²¹.

Водночас слід зауважити, що 18 січня 2018 року було ухвалено закон про деокупацію Донбасу, що передбачав можливість завершення антитерористичної операції уведенням воєнного або надзвичайного стану та переданням управління від СБУ, яка формально керувала АТО, до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ. Закон було підписано 20 лютого 2018 року, а вже 22 лютого начальник Генерального штабу ЗСУ повідомив, що триває зміна формату антитерористичної операції (АТО) на операцію Об'єднаних сил (ООС), яку очолить військове керівництво. 30 квітня 2018 року Президент України й Верховний Головнокомандувач П. Порошенко підписав указ «Про затвердження рішення РНБО “Про широкомасштабну антитерористичну операцію на території Донецької та Луганської областей”». Тоді ж Президент підписав наказ Верховного Головнокомандувача ЗСУ «Про початок операції Об'єднаних сил із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей». Згідно з наказом, з 14:00 30 квітня 2018 року було розпочато операцію Об'єднаних сил²².

²⁰ Однак після того як росіяни захопили українських моряків в Азовському морі 25 листопада 2018 року, П. Порошенко запровадив воєнний стан строком на 30 діб: з 14:00 26 листопада до 14:00 26 грудня 2018 року. Таке рішення Президента України розкритикували авторитетні західні експерти й українська громадськість, небезпідставно вважаючи, що П. Порошенко міг запровадити воєнний стан через бажання відкласти чергові президентські вибори, а інцидент у Керченській протоці він спеціально спровокував саме із цією метою.

²¹ 23 березня 2017 року набуло чинності рішення РНБО про державну програму розвитку ЗСУ до 2020 року. 6 липня 2017 року Президент схвалив внесення змін до Законів України «Про основи національної безпеки» та «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», у яких членство в НАТО визначено як пріоритетний національний інтерес. 7 лютого 2019 року Верховна Рада 334-ма голосами ухвалила в другому читанні законопроект про закріплення в Конституції стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі й НАТО.

²² Крім того, Президент підписав наказ Верховного Головнокомандувача ЗСУ «Про затвердження положення про Об'єднаний оперативний штаб ЗСУ».

«Квола» війна в «нормандських шанцях» затягнулася до президентських виборів в Україні й формально завершилася з інавгурацією 20 травня 2019 року нового голови держави.

VI період. Вичікувальна війна (20 травня 2019 року – 23 лютого 2022 року) – «Східний фронт: Манівці замирення»

Шостий період російсько-української війни почався 20 травня 2019 року – не так через інавгурацію цього дня нового Президента України В. Зеленського, як через пошуки нового способу й формули замирення з боку української влади. Їх нібито було знайдено в реанімованій «формулі Штайнмаера». Попри те, що рф жодного разу за час війни не дотримала своїх обіцянок і зобов'язань, що з офіційного погляду не було ніяких Мінських угод, а був лише Мінський протокол (з домовленостями) і Комплекс заходів щодо їхнього виконання, а Мінські домовленості були політичними, а не юридично зобов'язувальними документами (адже їх не ратифікувала Верховна Рада України як міжнародно-правові договори), В. Зеленський наполегливо намагався поновити перемовини в Нормандському форматі й особисто зустрітися з путіним. 1 жовтня в Мінську учасники Тристоронньої контактної групи підписали «формулу Штайнмаера». 7 жовтня Ф.-В. Штайнмаер розповів про історію виникнення «формули» та її сенс: «Формула не містить нічого більше, ніж спробу зробити з великих кроків [...] які учасники конфлікту не хотіли робити, низку менших кроків, які, попри їх сутність та наслідки, досі треба узгодити» [30].

9 грудня в Парижі провели саміт за участю представників України, Франції, Німеччини, рф. Ця зустріч відбулася вперше після трирічної перерви. Метою саміту було затвердження нової послідовності імплементації Мінських угод та обговорення «формули Штайнмаера»²³. За його результатами підписали підсумковий документ «Загальні узгоджені висновки

²³ Основні положення «формули Штайнмаера» було узгоджено ще на зустрічі глав держав і урядів у Нормандському форматі в Парижі 2 жовтня 2015 року. Україну на цій зустрічі представляв і основні положення від України погодив тогочасний Президент України П. Порошенко. Пізніше, 6 листопада 2015 року, відбулася зустріч міністрів закордонних справ (також у Нормандському форматі) в Берліні на виллі Борзиг. Україну на цій зустрічі представляв й основні положення формули підтвердив тодішній очільник МЗС України П. Клімкін. 1 жовтня 2019 року під час зустрічі в Мінську українська сторона (Л. Кучма) дала згоду на формулу в дуже скороченому вигляді. Після підписання в багатьох містах України люди вийшли на протести. 15 жовтня 2019 року прессекретар Л. Кучми опублікувала нові вимоги України з імплементації Мінських угод. Згодом виявилось, що представники України ще в липні 2019 року погодилися розглянути «формулу Штайнмаера». Це стало відомо з датованого 16 липня 2019 року листа керівника Офісу Президента А. Богдана до Л. Кучми, представника України в Тристоронній контактній групі. До листа додали документ «Кроки, що мають бути здійснені сторонами», погоджений на перемовинах у Нормандському форматі 12 липня 2019 року на рівні дипломатичних радників. Зустріч відбулася за участю заступника голови Офісу Президента В. Пристайка та помічника президента рф В. Суркова. У документі, зокрема, сказано, що сторони зобов'язуються підготувати правові рамки щодо «особливого статусу Донбасу» (особливий порядок місцевого самоврядування), амністії та місцевих виборів.

Паризького саміту в Нормандському форматі 9 грудня 2019 року». Ці домовленості передбачали, зокрема, імплементацію «формули Штайнмаєра» в українське законодавство згідно з версією, яку узгодили «нормандська четвірка» (Н4) та Тристороння контактна група, а також закріплення «особливого порядку місцевого самоврядування» в окремих районах Донецької і Луганської областей [17].

Обіцянка Президента України здобути повну перемогу на саміті в Парижі під час особистої зустрічі з президентом рф не справдилася. Водночас 2019 року В. Зеленський мав шанс відмовитися від цих угод і започаткувати альтернативний план, залучивши Захід, проте натомість ще більше втягував Україну в манівці Мінського процесу. Лише 27 квітня 2021 року В. Зеленський заявив про необхідність розширення Нормандського формату, пояснивши, що це може бути або, власне, розширення, або «окремий, паралельний формат з іншими країнами, з дуже серйозними, потужними гравцями» [18]. За день до цього в інтерв'ю газеті «Financial Times» В. Зеленський закликав переглянути домовленості 2015 року та долучити до Нормандського процесу Велику Британію, Канаду та США [39].

Натомість ще наприкінці березня – на початку квітня 2021 року російські війська перевезли багато озброєння й техніки із західної та центральної росії і Сибіру до окупованого Криму та навчального центру Погоново (17 км на південь від Воронежа²⁴).

У жовтні 2021 року рф відмовилася від участі в запланованому саміті Нормандської четвірки, тож було вирішено обмежитися переговорами на рівні очільників МЗС України, Німеччини, Франції та росії. Водночас 17 січня російські війська та озброєння почали прибувати до Білорусі для спільних навчань «Союзна рішучість», які планували в лютому 2022 року, а 19 січня президент США Дж. Байден заявив, що, на його думку, росія вторгнеться в Україну [31; 37]. Натомість 28 січня Президент України В. Зеленський закликав Захід не створювати в Україні «паніку» через потенційне вторгнення росії, оскільки постійні попередження про «невідворотну» загрозу вторгнення шкодять економіці України. В. Зеленський також додав, що «ми не бачимо більшої ескалації» порівняно до початку 2021 року, коли росія нарощувала військову присутність поблизу кордонів з Україною [38]. Попри це американська та британська розвідки в лютому 2022 року неодноразово попереджали владу України про дедалі ближчий напад росії.

²⁴ Тоді ж росія розмістила вздовж кордону 28 батальйонно-тактичних груп, зокрема у своїх Брянській і Воронежській областях (Західний військовий округ). Наступного дня 50 російських БТГ, що склалися з 15 тис. солдатів, зібрали для навчань у Південному військовому окрузі, у складі якого був тимчасово окупований Крим, а також територія, що межує із зоною протистояння на Донбасі. Станом на 9 квітня 85 тис. російських військовиків перебували в Криму або в межах 40 км від українського кордону.

Тим часом 15 лютого 2022 року Державна дума рф проголосувала за звернення до президента путіна про визнання «ЛНР» і «ДНР»²⁵. У спеціальному виступі 19 лютого президент США Дж. Байден заявив: «Я впевнений, що путін ухвалив рішення про вторгнення». 21 лютого росія офіційно визнала квазіреспубліки окупованого Донбасу, з ними було підписано «Договір про дружбу, співпрацю та обопільну допомогу». 22 лютого президент рф під час пресконференції відверто заявив, що Мінських домовленостей більше немає, а ввечері 23 лютого ватажки терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР» звернулися до путіна з проханням про військову допомогу. 23 лютого адміністрація Президента США Дж. Байдена повідомила Президентові України В. Зеленському: згідно з висновками американської розвідки, росія готується вчинити повномасштабне вторгнення в сусідню країну протягом наступних 24–48 годин. Ішлося про те, що російська військова операція буде комплексно-комбінованою: не лише атака з окупованої частини Донбасу на Сході, куди в понеділок відправили додаткові російські підрозділи, а й удар по Києву з північного кордону з Білоруссю, авіаудари крилатими ракетами, наземне вторгнення й кібератаки. Лише тоді Президент України В. Зеленський оголосив надзвичайний стан на 30 днів у всій Україні, за винятком Донецької і Луганської областей, де режим надзвичайного стану діяв з 2014 року. 24 лютого 2022 року о 5-й годині ранку путін офіційно оголосив про початок «спеціальної операції» в Україні, що насправді стало початком повномасштабного нападу на суверенну державу.

VII період. Тотальна війна (з 24 лютого 2022 року) – «Бойовище п'яти фронтів»

Сьомий період російсько-української війни почався о 5-й ранку 24 лютого 2022 року, після того як путін оголосив про «спеціальну операцію» в Україні. Підрозділи ЗСУ на Сході зазнали інтенсивних обстрілів, російські війська перетнули північно-східні кордони, а також завдали ракетно-бомбових ударів по центрах військового керування, летовищах у Борисполі, Озерному, Кульбакіному, Чугуєві, Краматорську, Чорнобаївці, а також по військових складах і об'єктах Збройних сил України на всій території держави. Бомбардували також Київ, Харків, Одесу, Дніпро, Миколаїв, Маріуполь, Бердянськ, Краматорськ, Бориспіль, Васильків та інші міста й села. Росія завдала масованого ракетного удару по Україні й перейшла в наступ на суходолі з півночі (території Білорусі та рф), півдня (з Криму) та зі сходу (з окупованого Донбасу). Інфраструктура ІКТ в Україні погіршилася через кібератаки

²⁵ 16 лютого до кордону з Україною було доставлено ще майже 7 тис. російських військовиків. Масовані обстріли з боку російсько-окупаційних військ уздовж усієї лінії розмежування на Донбасі відновилися 17 лютого. За дві перші доби в штабі ООС нарахували 60 і 66 обстрілів, 19 лютого – 136 (найбільша кількість обстрілів на фронті за один день від 2017 року), 20 лютого – 80, 21 лютого – 84, 22 лютого – 96, з них більшість із важкої артилерії.

та бомбардування. У перший день тотальної війни Верховна Рада України одноставно ухвалила запровадження воєнного стану. Уже було окуповано кілька українських міст, захоплено Чорнобильську атомну електростанцію. Пізно ввечері першого дня російського наступу (24 лютого) було оприлюднено указ про загальну мобілізацію, який підписав Президент В. Зеленський.

Союзницею російської федерації у війні проти України є Республіка Білорусь, яка надала державі-агресору територію, військові засоби та інфраструктуру для вторгнення в Україну й ведення подальших воєнних дій на її теренах. Проте бліцкриг російських військ був невдалий. Важкі криваві бої розгорнулися в усій Україні: від Білорусі на півночі до Чорноморського узбережжя на півдні. Вони тривали на суходолі, у небі, на морі, в містах і селах, на дипломатичній арені, у фінансово-господарчій сфері, в інформаційному та кіберпросторах, у тилу ворога. Збройні сили росії провадили агресивну війну з порушенням усіх норм: не дотримувалися правил утримання полонених, вчиняли акти геноциду проти українського народу, застосовували щодо цивільного населення мародерство, фільтраційні табори, депортації, пересувні крематорії для приховування злочинів, масові катування, згвалтування (зокрема дітей), страти. Російська армія вчиняла килимові бомбардування мирних міст, знищивши деякі з них, як-от Маріуполь, майже вщент. Проте держава Україна так і не визнала де-юре й не оголосила стану війни з російською федерацією та її союзницею Республікою Білорусь.

Варто зауважити, що саме багаторічне боягузтво та глибокі занепокоєння Заходу й ООН вигодували кров'ю та трупами народів монстра путіна. Він – дитина бездіяльності, зажерливості та блюзнірства Заходу, який здатен проголосити власні цінності, але не здатен їх захистити.

Водночас Україна мусить припинити жити поза реальністю й не звинувачувати НАТО, не виголошувати Альянсу ультиматумів, адже він керується глобальними загрозами та безпеками, зокрема й власними. Не Захід винен у 30-річному самоослабленні України перед викликами сучасності та майбуття. Важливо не розгубити в цій нерівній битві союзників, яким ми багато в чому завдячуємо, шукати шляхів і можливостей до подальшої боротьби за спільні цінності та остаточну перемогу.

Україна має право вимагати допомоги та співучасті в цій світоглядній війні за майбуття. Це наша спільна війна: ми воюємо чужою сучасною вбивчою зброєю, але за новий демократичний світоустрій та цивілізаційну архітектуру світу. І саме тому доля росії та режиму путіна – не приборкування та замирення, а поразка з капітуляцією, репараціями й руйнацією режиму. Народи цієї суцільної колонії з метрополією в кремлі мають реалізувати своє право на самовизначення та державність. Крах новітньої імперії зла – ось чим має завершитися ця цивілізаційна війна!

Війна, що розпочалася 2022 року як складник великої російсько-української війни, є всеохопною, нищівною та цивілізаційно-екзистенційною. Мета російської федерації – знищення держави Україна й усього українського народу, тож це вторгнення цілком обґрунтовано можна й потрібно визначати як тотальну війну. Утім, вона не є національно-визвольною, позаяк на момент вторгнення Україна не була російською колонією, окупованою чи поневоленою, а відтак і визволятися не було із чого. Натомість український народ повстав на справедливу вітчизняну війну за свою державність і своє право на життя. У ній чи не відразу ж чітко означилися п'ять основних фронтів – північний, східний, південний, дипломатичний і народний фронт у запіллі. Бойовищем п'яти фронтів є вся Україна.

Кожен із цих періодів мав окремі етапи та фази, у їхніх межах проводили військові операції та битви, працював ВПК, розгорталися дипломатичні перемовини, геополітичні комбінації, внутрішньоукраїнські події, міжнародні процеси тощо. Для України та українського народу ця війна законно оборонна: війна за право на існування не лише Української держави, а й української нації; війна за життя в всьому глибинному й приголомшливому значенні цього слова.

Такі війни ніколи не могли й не можуть обмежуватися самим лише протиборством країн, що воюють. Вони завжди стосуються й інших держав, адже в глобалізованому світі всі політичні й економічні актори мають власні інтереси, взаємопов'язані об'єктивними й суб'єктивними чинниками. У світі все надто взаємоінтегровано, а планета надто мала, щоб сучасні війни були проблемою лише супротивників. Тепер вони виходять за межі старих економічно-територіальних протиборств, набувають світоглядного (цивілізаційного) рівня та мають усеосяжні наслідки.

Російсько-українська війна вже не є двостороннім конфліктом. Вона має виразні ознаки загальної кризи світової системи безпеки, що призведе до глобальних перетворень. Закладено початок масштабної трансформації євразійського простору, розпочнеться якісний і територіальний перерозподіл ринків, зазнають змін усталені політичні світогляди та взаємовідносини, регенерують принципи суспільно-політичної моралі, започатковано перегляд підвалин глобалістичної економіки та системи світової безпеки, світовий порядок базуватиметься на нових правилах і набуватиме якісно нової конфігурації. Світ кардинально зміниться, і до цих змін його спонукатиме російсько-українська війна, її наслідки та уроки.

Жодна нація, жодна держава, якщо вони не хочуть бути розчавленими й поглиненими майбуттям, а натомість прагнуть його здобути й зберегти, уже сьогодні не може дозволити собі апатії. Усвідомивши потенційні загрози та виклики, необхідно вже створювати запобіжники для майбутніх світових перетворень і готуватися до прийдешніх планетарних змін.

1. Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну у серпні – вересні 2014 року / Міністерство оборони України. Київ, 2015. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/anliz_rf.pdf
2. Липский А. «Представляется правильным инициировать присоединение восточных областей Украины к России» // Новая газета. 24 февраля 2015. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2015/02/24/63168-171-predstavlyaetsya-pravilnym-initsiirovat-prisoedinenie-vostochnyh-oblastey-ukrainy-k-rossii-187>
3. Бірюков повідомив про загибель майже 3 тисяч бойовиків в районі Дебальцевого // Українська правда. 20 лютого 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/20/7059287>
4. Бойовий наказ про штурм Іловайська 40-му батальйону територіальної оборони «Кривбас» від командування АТО (сектор Б, генерал-лейтенант В. Хомчак, командуючий АТО генерал-полковник В. Муженко) (5 серпня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник. Доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(08\)05.ilovaisk.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(08)05.ilovaisk.php)
5. Гай-Нижник П.П. Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гаранті національної безпеки України // Гілея. 2016. Вип. 114 (№ 11). С. 366–378.
6. Гай-Нижник П.П. Загострення навколо острова Коса Тузла 2003 р. як складова геостратегічної операції Російської Федерації щодо оволодіння акваторією Азовського моря та окупації-анексії Криму // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць. Херсон. 2017. Вип. 6. С. 86–93.
7. Гай-Нижник П.П. Кримський вузол і питання Чорноморського флоту РФ у російсько-українських воєнно-політичних взаєминах (1991–2013 рр.) // Гілея. 2017. Вип. 117 (№ 2). С. 77–90.
8. Гай-Нижник П.П. Окупація та анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. як акт агресії проти України: перебіг вторгнення і свідчення міжнародного злочину // Гілея. 2017. Вип. 118 (№ 3). С. 110–125.
9. Гай-Нижник П.П. Революційні події в Україні: боротьба за право вибору і національну гідність (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.) // Гілея. 2018. Вип. 132 (№ 5). С. 100–112.
10. Гай-Нижник П.П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: МП Леся, 2017.
11. Гай-Нижник П.П. Руїнація та поглинання: плани керівництва Російської Федерації щодо розколу і зруйнування держави Україна (2014–2015 рр.) // Гілея, 2018. Вип. 134 (№ 7). С. 358–370.
12. Гай-Нижник П.П. Українсько-російські міждержавні взаємини 2010–2012 років під час першого етапу президенства В. Януковича // Гілея. 2018. Вип. 135 (№ 8). С. 334–347.
13. Гай-Нижник П.П. Українсько-російські міждержавні взаємини 2013–2014 років під час другого етапу президенства В. Януковича // Гілея. 2018. Вип. 136 (№ 9). С. 270–283.
14. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Російсько-українська війна: особливості розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов // Українознавство. 2016. № 4. С. 103–121.
15. Довідка про випадки захоплення незаконними збройними формуваннями військової техніки та озброєння з 21.07.14 по 28.07.14 (29 липня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник. Доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(07\)29.vijna.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(07)29.vijna.php)
16. Довідка про випадки захоплення незаконними збройними формуваннями військової техніки та озброєння з 28.07.14 по 05.08.14 (6 серпня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник. Доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(08\)06.vijna.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(08)06.vijna.php)
17. Загальні узгоджені висновки Паризького саміту в Нормандському форматі 9 грудня 2019 року. // Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. 10 грудня 2019. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zagalni-uzgodzheni-visnovki-parizkogo-samitu-v-normandskomu-58797>
18. Зеленський заявив про необхідність розширити «нормандський» формат і оновити «Мінськ» // Радіо Свобода. 27 квітня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-normandskyi-format-minsk/31225652.html>
19. Меморандум об исполненні Протокола по итогам консультацій Трехсторонней контактной группы относительно шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина / ОБСЕ. URL: <http://www.osce.org/ru/home/123807?download=true>.
20. Наливайченко В. (голова СБУ): «Перемога – це мирне життя» (Інтерв'ю інформаційному агентству «Інтерфакс-Україна») (7 липня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник. Доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(07\)07.nalyvaichenko.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(07)07.nalyvaichenko.php)

21. О кризисе на Украине (Совет нацбезопасности России) [План дій по дестабілізації України і включення 12 українських областей та м. Києва до складу Російської Федерації] (Січень 2014 р.) // Павло Гай-Нижник. Доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(01\).plan_putina.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(01).plan_putina.php)
22. Оточення Дебальцевого не було, 80% українських військових вийшли зі зброєю і технікою – Порошенко // Незалежне бюро новин. URL: <http://nbnews.com.ua/ua/news/143663>
23. Пауер С. (Постійний представник США в ООН). Виступ на засіданні Ради безпеки ООН щодо України (28 серпня 2014 р.) // Павло Гай-Нижник. Доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014\(08\)28.pauer.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2014(08)28.pauer.php)
24. План захоплення Росією Лівобережної України («Доклад решения на применение группировки войск «Север» в специальной операции»; «Пояснительная записка к решению на применение группировки войск «Север»; 8–9 апреля 2015 г., Санкт-Петербург, штаб Западного военного округа) (8–9 квітня 2015 р.) // Павло Гай-Нижник. Доктор історичних наук. Особистий сайт. URL: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2015\(04\)08.capture_plan.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2015(04)08.capture_plan.php)
25. Посол США: Під Дебальцевим – російські танки, на кордоні – зброя для бойовиків // Українська правда. 14 лютого 2015. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/14/7058532>
26. Рамочное решение Трехсторонней контактной группы о разведении сил и средств // ОБСЕ. 21 сентября 2016. URL: <https://www.osce.org/ru/cio/266271>
27. Резолюция 2202 (2015), принятая Советом безопасности на его 7384-м заседании 17 февраля 2015 года / Организация объединенных наций. Совет Безопасности. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/043/74/PDF/N1504374.pdf?OpenElement>
28. Російські диверсанти орудують в Україні, зі Слов'янська їм сказали відійти – журналіст // Українська правда. 16 квітня 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/16/7022597>
29. Усі ключові військові успіхи бойовиків в Україні забезпечила російська армія – доповідь Немцова // УНІАН. 12 травня 2015. URL: <https://www.unian.ua/politics/1076935-usi-klyuchovi-viyskovii-uspihi-boyovikiv-v-ukrajini-zabezpechila-rosiyska-armiya-dopovid-nemtsova.html>
30. Штайнмаєр прокоментував «формулу Штайнмаєра» // BBC News Україна. 7 жовтня 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49962679>
31. 'Biden predicts Russia will invade Ukraine' (2022). NBC News, 19 January [online]. Available at: <https://www.nbcnews.com/news/world/blinking-ukraine-russia-attack-short-notice-invasion-fears-mount-rcna12691> [in English].
32. Dmitry Tymchuk. Особиста сторінка Д. Тимчука у соціальній мережі «Facebook». Допис від 12 квітня 2014 р. URL: <https://www.facebook.com/dmitry.tymchuk/posts/482118285250165>.
33. Igor Kabanenko. Особиста сторінка І. Кабаненка у соціальній мережі «Facebook». Допис від 12 квітня 2014 р. URL: <https://www.facebook.com/kabanenko.ihor/posts/10200773003047790>
34. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2015). *Report on the human rights situation in Ukraine 1 December 2014 to 15 February 2015* [online]. Available at: <https://reliefweb.int/report/ukraine/report-human-rights-situation-ukraine-1-december-2014-15-february-2015> [in English].
35. Inform Napalm (2016). *Russian military units that fight in Donbas* [online]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=xfaxifCx94o> [in English].
36. Yatsenyuk, A. (2014). 'Putin 'Needs New Annexations' (Interview Conducted By Matthias Schepp and Christoph Schult)', *Der Spiegel*, 20 December [online]. Available at: <https://www.spiegel.de/international/europe/spiegel-interview-with-ukrainian-prime-minister-arseniy-yatsenyuk-a-1009711.html> [in English].
37. Harding, L. et al. (2022). 'Joe Biden thinks Russia will attack Ukraine – but will face a 'stiff price'', *The Guardian*, 19 January [online]. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/19/russia-could-act-against-ukraine-at-any-moment-says-us> [in English].
38. 'Ukraine to the world: keep calm and stop spreading panic' (2022). *Financial Times*, 19 January [online]. Available at: <https://www.ft.com/content/97d15970-3c36-439d-aa38-7402f732efbc> [in English].
39. 'Ukrainian leader calls for revamp of peace process to end Donbas war' (2021). *Financial Times*, 26 April [online]. Available at: <https://www.ft.com/content/ed40d675-16b3-4a35-a157-b9bf0078b507> [in English].

Pavlo HAI-NYZHNYK,
*Doctor of History,
Deputy Head of the Research Institute
of Ukrainian Studies at the Ministry of Education and Science of Ukraine,
member of the Expert Council of the Ministry of Culture and Information Policy
of Ukraine on Overcoming the Consequences of Russification and Totalitarianism*

A WAR FOR LIFE

Abstract. The author outlines several periods and peculiarities of the russian-Ukrainian war of 2014–22. Within each of the seven periods, the author reaches beyond the significant military operations and names the political and diplomatic aspects that have influenced both the state of military and political events in general and the russian-Ukrainian confrontation and war in particular. For example, russia's occupation of Crimea in 2014 is highlighted as an act of military aggression against Ukraine, a historical and legal falsification, and an international crime committed by the russian federation. The article offers an insight into the evolution of russian aggression and Ukrainian resistance. The author emphasises that the full-scale attack launched on 24 February 2022 as part of the broader russian-Ukrainian war is simultaneously characterised by its encompassing destructive extent, as well as civilisational and existential nature. The goal of the russian federation is the extermination of Ukraine and the entire Ukrainian nation; therefore, this is a total war. Starting from the early moments of the war, its five main fronts were clearly defined: Northern, Eastern, and Southern military frontlines, diplomacy, and people's resistance. The people of Ukraine revolted against russia's unjust war, and they defend statehood and the right to life.

The article emphasises that the russian-Ukrainian war actually goes beyond the framework of a bilateral conflict and has signs of a general crisis in the world security system, which will lead to changes of global significance.

Keywords: russian-Ukrainian war, periodisation, Minsk agreements, Anti-Terrorist Operation, Joint Forces Operation.